

## 2. הגיאוגרפיה של המזרח התיכון יחידת חובה (90 שעות)

א. מבוא

ב. נושאי היחידה:

1. גבולות ותחומים במזרח התיכון / 67
  2. קשרי גומלין טבע-אדם כגורם בעיצוב המרחב במזרח התיכון / 69
  3. אוכלוסייה ויישובים במזרח התיכון – מאפיינים ותמורות / 72
  4. הכלכלה במזרח התיכון – בין עולם מתפתח לעולם מפותח / 76
  5. תהליכים גיאופוליטיים במזרח התיכון – עימותים, הסכמים ושיתוף פעולה / 80
  6. המאפיינים העיקריים של המדינות הגובלות עם ישראל / 82
- ג. חתך נושאי ביחידת הלימוד הגיאוגרפיה של המזרח התיכון / 85

## א. מבוא

המזרח התיכון כחידה גיאוגרפית (region) נלמד לראשונה במסגרת לימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה. אזור זה נבחר להילמד כיחידת חובה מסיבות אלו:  
א. המזרח התיכון (המזה"ת) הוא המרחב הגיאוגרפי שישראל מהווה חלק ממנו, לפיכך יש חשיבות להכיר את מאפייניו ומרכיביו.

ב. לימוד הגיאוגרפיה של המזרח התיכון מְזַמֵּן בחינת אזור גיאוגרפי על מאפייניו הייחודיים ועל התהליכים המרכזיים המתרחשים בו וכן ניתוח של קשרי הגומלין בין מרכיביו הפיזיים, הדמוגרפיים, הכלכליים והחברתיים-תרבותיים.

במזרח התיכון, כמו בכל אזור אחר בעולם, מתחוללים תהליכים למיניהם: פיזיים, כלכליים, דמוגרפיים, תרבותיים ופוליטיים. תהליכים אלו ומכלול תכונות החבל יוצרים יחידה גיאוגרפית ייחודית. למזרח התיכון תכונות ומאפיינים המבחינים אותו מִמְקַבְּלִים אחרים בעולם: מדבריות חמים רחבי ידיים הנחצים על ידי עורקי מים גדולים, ולאורך גדותיהם חיה מְיָמִים ימימה אוכלוסייה צפופה; מאגרי נפט גדולים המחוללים מצד אחד פריחה כלכלית ותמורות חברתיות ומצד אחר מהווים גורם להתרחשותם של תהליכים גיאופוליטיים עולמיים ומקומיים; חברה מוסלמית מסורתית העוברת תהליכים אטיים של מודרניזציה ובד בבד כלכלה מסורתית העוברת גם היא תהליכי מודרניזציה וגם תהליכי גלובליזציה. נושאים אלו ואחרים הם כמו חלקים המרכיבים תְּצַרְרֵף (פאזל), שבהתקבצותם יחדיו יוצרים את תמונתו השלמה של החבל.

התלמידים יכירו, יבינו, ינתחו, יחקרו ויסבירו תופעות, תהליכים ותמורות שהתרחשו במזרח התיכון מראשית המאה ה־20 ואשר נמשכים גם בימינו. בדרך לימוד זאת, לימוד הגיאוגרפיה הרגיונלית, נדרשים הלומדים ליצור שילוב בין התחומים השונים כדי להבין את המרחב על כל מרכיביו ולבחון אותו בראייה מערכתית רבת-תחומית. לאחר לימוד יחידה זו יוכלו הלומדים להסביר אירועים אקטואליים המתרחשים באזורנו, לבחון ולנתח ניתוח מושכל חבלים אחרים בעולם ולהעשיר את ידע העולם שלהם.

בחינת התהליכים והתמורות המתחוללים במזה"ת והבנת גורמיהם – יש לה חשיבות כשלעצמה, ועם זאת יש לה חשיבות רבה בשל ההשלכות הישירות והעקיפות על מדינת ישראל בעבר, בהווה ולעתיד. מאחר שהגיאוגרפיה של ארץ ישראל נלמדת בנפרד כיחידת חובה במסגרת התכנית, ההתייחסות לישראל ביחידת לימוד זו נעשית בהקשרים הרלוונטיים.

לכל אחד מנושאי הלימוד ופרקיו נקבעו **מטרות** הנגזרות ממטרות-העל של התכנית (מטרות אלו מפורטות ברציונל התכנית ובזיקה לכל נושאי היחידה). המטרות מוצגות לפני מפרט התכנים של כל נושא, והן נועדו לסייע למורים בתכנון תהליך ההוראה-למידה וכן כאמצעי בקרה על תוצרי הלמידה.

במהלך לימוד היחידה יבנו הלומדים מושגים מעולם התוכן של נושא היחידה. מושגים אלו נחוצים ללומדים הן להפקת מידע ממקורות המידע הרלוונטיים והן להמשגה ראויה של התובנות שייבנו במהלך הלמידה. מקצת המושגים שאולים מדיסציפלינות אחרות, משום שהגיאוגרפיה כתחום דעת עצמאי חוקרת תופעות ותהליכים מהיבטים בין-תחומיים ורב-תחומיים שיש להם ביטוי מרחבי.

הפקת מידע ממקורות גיאוגרפיים למיניהם – מפות, נתונים סטטיסטיים, דיאגרמות, תרשימים, איורים, תצ"א, תמונות לוויין וממ"ג – יוצרת את בסיס הידע ללימוד פרקי היחידה, כשההנחיות להפקת המידע הנדרש מופיעות בטבלאות באותיות נטויות.

השפה הגיאוגרפית, הידע והמיומנויות הייחודיות למקצוע שיירכשו במסגרת יחידת המזרח התיכון יאפשרו הקנייה וטיפול של האוריינות הגיאוגרפית הנחוצה ללומד ולאזרח בעתיד כדי לקרוא קריאה מושכלת טקסטים גיאוגרפיים (מפות, גרפים ותצלומים למיניהם) וטקסטים אחרים ולנתח ולהסביר תופעות ותהליכים ברמות מרחביות שונות על מכלול מרכיביהם. בעקבות זאת יוכלו הלומדים להבין אירועים אקטואליים המתרחשים במזרח התיכון והמסוקרים באמצעי התקשורת הכתובה והאלקטרונית, להסבירם ולנקוט עמדה כלפיהם.

#### **מיפוי נושאי חתך**

לאחר מפרט התכנים של כל היחידה מוצגת טבלה (בעמ' 85) שבה מופו נושאים ומושגים (להלן – "נושאי חתך") המופיעים בכמה מפרקי הלימוד ביחידה זו, ואלו הם: בין מסורתיות למודרניות, פיתוח בר-קיימא, סכסוכים, הסכמי שלום ושיתופי פעולה, מדבר, נפט, ישראל, גלובליזציה, קשר בין תופעות ותהליכים. מיפוי זה משקף את אפשרויות הקישור באמצעות נושאי חתך בין פרקי הלימוד ביחידה זו. המיפוי מציג במרוכז מידע על ההיבטים השונים של נושאים אלה הנלמדים בהקשרים שונים. מטרת המיפוי לסייע בידי מורים המעוניינים לבנות מסלולי הוראה חלופיים ו/או לתכנן פעילויות לימוד מסכמות שמטרתן להעמיק את התובנות שנרכשו בהקשרים שונים שבהם נדון נושא מסוים, למשל: נפט, גלובליזציה, פיתוח בר-קיימא.

## ב. נושאי היחידה

### נושא 1: גבולות ותחומים במזרח התיכון

מטרות

הלומדים:

1. ינתחו את המורכבות, הרב־ממדיות והדינמיות שבתחום חבל המזרח התיכון ובקביעת הגבולות בין מדינות החבל ויסבירו את השלכותיהן על המדינות ועל האזור כולו.
  - ינתחו ויסבירו גישות שונות לתחום המזה"ת ואת הרקע ההיסטורי והפוליטי שלהן.
  - יכירו שמות שונים שניתנו למזה"ת ויסבירו את הסיבות למקור השמות.
  - ינתחו את הסיבות לחשיבותו הגיאואסטרטגית של המזה"ת בתקופות שונות.
  - יבחנו שיקולים שונים לתחום החבל המבוססים על מאפיינים פיזיים ומבניים.
  - יכירו גורמים שהשפיעו על קביעת גבולות מדיניים במזה"ת, ינתחו את המניעים שלהם ויסבירו את הבעיות הנובעות מקביעה שרירותית של גבולות.
  - יכירו את מוקדי הסכסוך העיקריים במזה"ת ויבינו את גורמיהם ואת השפעתם על קביעת גבולות מדיניים.
  - יבינו את הבעייתיות (הפרובלמטיקה) של התוויית גבולות קבע בין מדינות המזה"ת ואת השלכותיו של תהליך זה על מדינות המזה"ת.
  - יכירו את הפסיפס האתנידתי בכמה מדינות במזה"ת, יסיקו מסקנות מכך ויסבירו את השלכותיו על מאבקים להשגת עצמאות מדינית.
  - יעריכו את ההשלכות של הסכמי שלום בין מדינות במזה"ת.

**נושא 1: גבולות ותחומים במזרח התיכון**

10 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>חבל (region)</li> <li>אוריינט, לבנט</li> <li>המזרח הקרוב</li> <li>המגרב</li> <li>הסהר הפורה</li> <li>מדבר</li> <li>גבול: פיזי, מדיני</li> <li>מיעוט אתני או דתי</li> <li>קבוצה אתנית</li> <li>תיחום חבל</li> <li>גשר יבשתי</li> <li>גיאואסטרטגיה</li> </ul>	<p>הפקת מידע ממפות על תיחום המזה"ת</p> <p><b>גישות שונות לתיחום המזה"ת</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>גורמים היסטוריים-פוליטיים לתיחום החבל</li> <li>הסיבות לשמות השונים של החבל (לבנט, המזרח הקרוב)</li> <li>השפעת האקלים והמאפיינים הפיזיים – מדבר ונהר, חופים, הרים ועמקים – על הגדרת החבל ותיחומו</li> <li>האם יש להכליל את המגרב, סודן, אירן במזה"ת?</li> <li>דמיון במאפיינים ארכיטקטוניים ובמבנה היישובים כאחד הקריטריונים לתיחום המזרח התיכון</li> <li>הסיבות למאבקי המעצמות על שליטה במזה"ת</li> </ul>	<p><b>א. גורמים המשפיעים על תיחום חבל המזה"ת</b> [4 שעות]</p> <p>1. <b>תיחום החבל</b></p> <p>2. <b>מאפיינים פיזיים:</b> פני השטח והאקלים</p> <p>3. <b>מאפיינים תרבותיים עיקריים:</b> דת האסלאם, הלאום, השפה הערבית</p> <p>4. מיקומו הגיאואסטרטגי של החבל</p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>קולוניאליזם</li> <li>מנדט</li> <li>מאבק טריטוריאלי</li> <li>רב-תרבותיות</li> <li>מיעוטים-אתניים</li> <li>מיעוטים דתיים</li> <li>עלאוים</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>החלטות שרירותיות של מעצמות בקביעת גבולות וביצירת יחידות מדיניות והשלכותיהן:                         <ul style="list-style-type: none"> <li>ישראל – גבולות לא מוסכמים</li> <li>ירדן – מדינה ללא בסיס כלכלי איתן</li> <li>סוריה ולבנון – רב-תרבותיות דתית-אתנית</li> <li>עירק וכוויית – פירוד פוסט-קולוניאלי</li> </ul> </li> <li><b>סיבות למוקדי סכסוך והשלכותיהם על קביעת הגבולות:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>בין תורכיה לעירק – הבעיה של חבל הכורדים</li> <li>בין אירן לעירק – שאט אל-ערב</li> <li>הסיבות למאבק הטריטוריאלי המתמשך בין מדינת ישראל לשכנותיה הערביות</li> <li>הצעות שונות לפתרון המאבק הטריטוריאלי</li> <li>ההשלכות של הסכמי השלום בין ישראל, ירדן ומצרים על יציבות האזור</li> <li>רב-תרבותיות דתית-אתנית בלבנון</li> <li>שלטון המיעוט בסוריה (עלאוים)</li> <li>מאבק קבוצות מיעוט וקבוצות לאומיות להשגת הכרה מדינית, לדוגמה: הכורדים והפלסטינאים</li> </ul> </li> </ul>	<p><b>ב. חלוקה מדינית – גורמים פוליטיים חיצוניים ופנימיים</b> [6 שעות]</p> <p>1. <b>הקולוניאליזם</b> כגורם להיווצרות מדינות במזה"ת</p> <p>2. <b>מוקדי סכסוך</b> במזה"ת והשפעתם על אי-יציבותם של גבולות מדיניים<sup>1</sup></p> <p>א. <b>הסכמי שלום</b> באזור</p> <p>3. גורמים <b>דתיים-אתניים</b> והשפעתם על היציבות הפנימית במדינות המזה"ת</p>

1 קישור – נושא 5 פרק ב'; נושא 6.

## נושא 2: קשרי גומלין טבע־אדם כגורם בעיצוב המרחב במזרח התיכון

מטרות

הלומדים:

1. ינתחו את קשרי הגומלין בין התנאים הפיזיים במזרח התיכון (תבליט, אקלים, משאבי טבע) ובין פעילות האדם בתחומים השונים (כלכלה, התיישבות, פיתוח תשתיות).
  - ינתחו ויסבירו את הקשר בין התנאים הפיזיים – עמקי הנהרות, מישורי החוף והמדבר – לבין: מקורות ההכנסה, תפוסת האוכלוסייה, צורות ההתיישבות והתרבות של תושבי החבל.
  - יסבירו את ההשלכות של לחץ אוכלוסייה על משאבים חיוניים שכמותם מוגבלת (מים וקרקע).
  - ינתחו ויסבירו באמצעות דוגמאות את הגורמים להתפתחות יישובית באזורי החוף.
  - יסבירו וידגימו את היתרון היחסי של אזורים במזה"ת ויסיקו על דרך ניצולו להפקת תועלת כלכלית.
  - יסיקו שהתנאים הפיזיים הם רק אחד ממכלול הגורמים המעצבים את המרחב.
  
2. יסיקו על בסיס ניתוח תופעות שמשאבי הטבע החשובים במזה"ת – המים והנפט – הם גם מאפשרי חיים וגם מחוללי קונפליקטים.
  - ינתחו דרכים שונות להתמודדות עם מצוקת המים במדינות המזה"ת ויעריכו את יתרונותיהן ואת חסרונותיהן.
  - יבחנו את הפגיעה במקורות מים עקב שימוש בלתי מושכל בהם ויעלו השערות לגבי העתיד.
  - יכירו ויעריכו את התועלת בהווה ולעתיד של הסדרים בין מדינות במזה"ת לניצול מושכל של משאב מים משותף.
  - יכירו את התנאים הגיאולוגיים להיווצרות מאגרי נפט, ינתחו ויסבירו את השיקולים למיקומם של בתי הזיקוק במדינות הנפט במזה"ת.
  - יבחנו ויסבירו את הקשר בין הימצאותם של מאגרי נפט גדולים במדינה ובין ההתפתחות היישובית והכלכלית.
  - יסבירו את הדילמה הסביבתית בעקבות תהליכי הפקת הנפט ויביעו עמדה מנומקת לגבי מחויבותן של המדינות מפיקות הנפט לפיתוח בר־קיימא.

## נושא 2: קשרי גומלין טבעי-אדם כגורם בעיצוב המרחב במזרח התיכון

16 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• תפרוסת אוכלוסייה</li> <li>• צפיפות אוכלוסייה</li> <li>• רצועת המדבריות העולמית</li> <li>• תהליכי מדבור</li> <li>• נווה מדבר</li> <li>• מלחות</li> <li>• <b>סוגי אקלים:</b></li> <li>• מדברי</li> <li>• ים תיכוני</li> <li>• ערבתי</li> <li>• פונטי</li> <li>• מונסוני</li> <li>• מדבור וסוואניזציה</li> <li>• ספר המדבר</li> <li>• <b>נופי נהרות:</b></li> <li>• סחף</li> <li>• משטר זרימה</li> <li>• אגן ניקוז</li> <li>• דלתה</li> <li>• יתרון יחסי</li> </ul>	<p>הפקת מידע ממפות על פני השטח ועל תפרוסת האוכלוסייה</p> <p>- <b>הקשר בין המאפיינים הפיזיים של המזה"ת לבין תפרוסת האוכלוסייה וצפיפותה באזור</b></p> <p>- תרבות נוודות הרעייה מול התיישבות קבע - הסתגלות לעומת פיתוח ושינוי נאות מדבר שהתפתחו לערים (דוגמה - ריאד)</p> <p>- התיישבות בעמק הנילוס בדגש על הכפר המצרי - בעיות ופתרונות</p> <p>- התיישבות בעמקי הפרת והחידקל - בעיות ופתרונות</p> <p>- הגורמים להתפתחות יישובית-כלכלית באזורי החוף</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• תיירות ונופש לאורך חופי הים התיכון, דוגמאות: דרום תורכיה, לבנון וחצי האי ערב (דובאי)</li> <li>• סחר ותחבורה ימית בחצי האי ערב - נמל עדן כנמל פחם וחשיבותו בנתיב הסחר העולמי</li> </ul> <p>- אזור אקלים המונסון בתימן וייחודו החקלאי והיישובי (קפה וגת)</p> <p>- אזור האקלים הפונטי לחופי הים השחור וייחודו החקלאי והיישובי (תה, תרבות המרעה)</p>	<p><b>א. גורמים פיזיים והשפעתם על תפרוסת האוכלוסייה ועל בסיסה הכלכלי</b> [5 שעות]</p> <p>1. התמודדות האדם בתנאי <b>מדבר</b></p> <p>2. <b>ריכוזי אוכלוסייה</b> בעמקי נהרות ובמישורי חוף</p> <p>א.2. לחצים על משאבי מים וקרקע <b>בעמקי הנהרות</b></p> <p>ב.2. התפתחות יישובית-כלכלית <b>באזורי החוף</b></p> <p>3. הפקת תועלת מה<b>יתרון היחסי</b> של המיקום: התיישבות באזורים בעלי <b>ייחוד אקלימי</b></p>

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• התפלה</li> <li>• אגן־ניקוז</li> <li>• אקוויפר</li> <li>• סיכור וסכרים</li> <li>• תעלות הטיה</li> <li>• מים וירטואליים</li> </ul>	<p>הפקת מידע ממפות וממקורות סטטיסטיים על מקורות המים במזה"ת, עיבוד המידע וניתוחו</p> <p>– <b>דרכי התמודדות עם בעיית המחסור במים, דוגמאות:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• סכר אסואן – יתרונות וחסרונות</li> <li>• סכר אתא טורק כמנוף לפיתוח אזורי בתורכיה</li> <li>• התפלה וייבוא מים במדינות המפרץ הפרסי, בערב הסעודית ובישראל</li> <li>• ייצוא וייבוא של מים וירטואליים באמצעות גידולים עתירי־מים</li> </ul> <p>– הבעיות הנגרמות עקב הרס משאבי המים:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ניצול־יתר של מי הנילוס</li> <li>• זיהום אקוויפרים</li> </ul> <p>– ישראל וירדן – הסדרי חלוקה של משאבי מים משותפים</p> <p>– תורכיה ושכנותיה – סכסוך על חלוקת מי הפרת והחידקל</p>	<p><b>ב. משאבי מים – זמינות ומחסור</b> [5 שעות]</p> <p>1. <b>פיתוח וניהול מקורות מים בתנאי מחסור</b></p> <p>2. <b>משאבי מים משותפים – הסדרים לעומת סכסוכים</b></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• מבנים גיאולוגיים</li> <li>• מלכודות נפט</li> <li>• "חרגולים"</li> <li>• זיהום סביבתי</li> <li>• הובלת נפט</li> <li>• נמלי נפט</li> <li>• מחירי הנפט</li> <li>• אופ"ק (OPEC)</li> <li>• עתודות נפט</li> <li>• תעשייה פטרוכימית</li> <li>• בית זיקוק</li> </ul>	<p>הפקת מידע ממפות, מתרשימים וממקורות סטטיסטיים בנושא הנפט במזה"ת, עיבוד המידע וניתוחו</p> <p>– מדינות הנפט העיקריות במזה"ת ומיקום בתי הזיקוק בהן</p> <p>– תנאים גיאולוגיים להיווצרות נפט ולהצטברותו במלכודות נפט</p> <p>– השפעתם של תהליכי הפקת הנפט (חיפוש ואיתור, שאיבה, הובלה, זיקוק) והתשתיות (בארות נפט, "חרגולים", מערך ההובלה, בתי זיקוק ומפעלים פטרוכימיים) על המרחב</p> <p>– השפעת תנודות במחירי הנפט על המדינות מפיקות הנפט במזה"ת ועל צרכניות הנפט בעולם</p> <p>– התפתחות עירונית חדשה (דוגמאות: מינה אחמדי וג'דה)</p> <p>– התפתחות כלכלית של מדינות הנפט והשלכותיה על המרחב (דוגמאות: אבו דאבי וכוויית)</p> <p>– מפגעים סביבתיים בתהליך הפקת הנפט והאמצעים למזעורם</p>	<p><b>ג. מאגרי הנפט – הפקתם והשפעתם על ההתפתחות היישובית, על הכלכלה ועל הסביבה</b> [6 שעות]</p> <p>1. <b>מאגרי הנפט במזרח התיכון</b></p> <p>2. <b>הפקת הנפט – תהליכים ותשתיות</b></p> <p>3. <b>התפתחות יישובית־כלכלית בעקבות הפקת הנפט</b></p> <p>4. <b>השפעות סביבתיות בעקבות הפקת הנפט והובלתו</b></p>



## נושא 3: אוכלוסייה ויישובים במזרח התיכון – מאפיינים ותמורות

### מטרות

### הלומדים:

1. יבחנו את מאפייני האוכלוסייה במזה"ת, ינתחו תהליכי שינוי דמוגרפיים ויסבירו את גורמיהם.
  - ינתחו ויעבדו מידע שהופק מנתונים סטטיסטיים על אוכלוסיית מדינות המזה"ת ויסבירו את התמורות בשיעור גידול האוכלוסייה בהן.
  - יבחנו את הגורמים המשפיעים על התמורות בשיעורי הפרייה במדינות המזה"ת ויסבירו את השלכותיהן על תחומי החיים השונים.
  - יכירו את מודל התמורה הדמוגרפית ואת יכולותיו לחיזוי, לתכנון ולאבחון רמת הפיתוח של מדינה וישתמשו בו לבחינה ולהצגה של רמת הפיתוח של מדינות נבחרות.
  - ינתחו את הגורמים שהשפיעו על תהליך הצטמצמותה של התרבות הנוודית ויסבירו את השפעת התהליך על החברה הנוודית ועל הסביבה.
  - יכירו תנועות אוכלוסייה שונות (הגירה ונוודות בתוך המדינה, בין מדינות ומחוץ לחבל), ינתחו את סיבותיהן ויסבירו את השפעתן על מקום המוצא ועל מקום היעד.
2. יכירו את מאפייני היישובים במזה"ת (כפרים וערים), ינתחו ויסבירו את תהליכי השינוי המתרחשים בהם.
  - יכירו את מאפייני הכפר המסורתי במדינות המזה"ת, ינתחו את תהליכי השינוי המתחוללים בכפרי המזה"ת בעידן המודרני ויסבירו את גורמיהם.
  - יבחנו את גורמי המיקום של ערים במזה"ת ויסבירו באמצעות דוגמאות את הקשר בין מיקום העיר להתפתחותה ולמאפייניה.
  - יסבירו את השפעתם של גורמים היסטוריים ושל תהליכים תרבותיים על אופייה של העיר המזרח תיכונית.
  - ינתחו ויסבירו באמצעות דוגמאות את השינויים במרכיבי העיר המזרח תיכונית שחלו בעקבות חדירת המודרניזציה לעיר (מבנה, שימושי קרקע, תפקוד, פעילות כלכלית).
  - יכירו ערים נבחרות במזרח התיכון, יאפיינו אותן על פי תפקודן המרכזי ויסבירו את השונות שביניהן ואת סיבותיהן.
  - יכירו מגמות חדשות בתכנון העירוני במדינות המזה"ת ויבחנו את יישומן בערים נבחרות במזה"ת.

### נושא 3: אוכלוסייה ויישובים במזרח התיכון – מאפיינים ותמורות

21 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• דמוגרפיה</li> <li>• מודל התמורה</li> <li>• הדמוגרפיה</li> <li>• צפיפות אוכלוסייה</li> <li>• פירמידת גילים</li> <li>• שיעור ילודה</li> <li>• שיעור תמותה</li> <li>• שיעור פרייון</li> <li>• תוחלת חיים</li> <li>• מומנטום דמוגרפי</li> </ul>	<p>הפקת מידע מנתונים דמוגרפיים על שיעור גידול האוכלוסייה במדינות המזה"ת ב־50 השנים האחרונות, עיבוד המידע וניתוחו</p> <p>– מודל התמורה הדמוגרפית כמשקף תמורות בקצב הגידול האוכלוסייה</p> <p>– יכולות החיזוי והתכנון של מודל התמורה הדמוגרפית</p> <p>– הקשר בין מיקומה של מדינה באחד משלבי מודל התמורה הדמוגרפית לבין רמת התפתחותה</p> <p>– הסיבות לתמורות בשיעורי גידול האוכלוסייה במדינות המזה"ת: תמורות בשיעורי התמותה ובשיעורי הילודה</p> <p>– מידת התקיפות לעתיד של מודל התמורה הדמוגרפית במזה"ת</p> <p>– גורמים לתמורות ולשונות בשיעורי הפרייון במדינות המזה"ת: דת, מעמד האישה, רמת השכלה, העיר מול הכפר, שונות בין קבוצות אוכלוסייה, תמורות כלכליות</p> <p>– ההשלכות של התמורות בשיעורי הפרייון על גידול האוכלוסייה</p> <p>– סיבות לשיעור פרייון נמוך באוכלוסיית לבנון לעומת שיעור הפרייון במדינות אחרות במזה"ת</p> <p>– ההשלכות של גידול האוכלוסייה על משאבים, תשתיות וסביבה: אספקת מזון ומים, בנייה למגורים, מקומות תעסוקה, מערכות החינוך, הבריאות ושירותים אחרים, פגיעה באיכות הסביבה</p>	<p><b>א. תמורות דמוגרפיות במזה"ת</b> [5 שעות]</p> <p>1. <b>תמורות בקצב הגידול של האוכלוסייה</b> א. <b>מודל התמורה הגיאוגרפית</b> במדינות המזה"ת</p> <p>2. תמורות ושונות בשיעורי הפרייון</p> <p>3. <b>לחצים דמוגרפיים</b> על משאבים, תשתיות וסביבה במדינות המזה"ת</p>

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<p><b>תנועות הגירה:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• סיבובית</li> <li>• עונתית</li> <li>• מהכפר אל העיר</li> <li>• נוודות</li> <li>• גורמי משיכה להגירה</li> <li>• גורמי דחיפה להגירה</li> <li>• עיור־יתר</li> <li>• מקום מוצא להגירה</li> <li>• מקום יעד להגירה</li> <li>• הגירה פנימית</li> <li>• הגירה חיצונית</li> </ul>	<p><b>– הסיבות להצטמצמות התרבות הנוודית</b></p> <p>– התמורות הכרוכות במעבר מאורח חיים מסורתי־נוודי להתיישבות קבע</p> <p>– הגירה סיבובית־עונתית בתורכיה – מהכפר לאתרי התיירות ומכפרי הקבע למשכנות הרועים בהרים</p> <p>– הגורמים להגירה מהכפר אל העיר: לחצי אוכלוסייה על משאבים ותשתיות בערים (עיור־יתר) – בעיות ודרכי התמודדות (דוגמאות: קהיר ועמאן)</p> <p>– גורמי המשיכה להגירת מְצָרִים ופּלֶסְטִינָאִים אל מדינות המפרץ הפרסי</p> <p>– גורמי הדחיפה להגירה סיבובית של תורכים לגרמניה</p> <p>– השפעת ההגירה על הכלכלה והחברה בארצות המוצא</p> <p>– הגירת משכילים ומתנגדי שלטון ממדינות שאינן דמוקרטיות למדינות המערב, דוגמאות: סוריה ועירק</p>	<p><b>ב. תנועות אוכלוסייה במזה"ת</b><sup>2</sup> [4 שעות]</p> <p>1. <b>הגירה בתוך מדינות</b></p> <p>א.1 <b>נוודות</b> – הגירה עונתית והסיבות להצטמצמותה</p> <p>ב.1 <b>הגירה סיבובית־עונתית</b></p> <p>ג.1 <b>הגירה מהכפר אל העיר</b></p> <p>2. <b>הגירה בין מדינות</b></p> <p>א.2 <b>גורמים כלכליים להגירה בין מדינות המזה"ת ולהגירה אל מדינות מחוץ למזה"ת</b></p> <p>ב.2 <b>גורמים פוליטיים להגירה</b></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• כפר מכונס</li> <li>• כפר מפוזר</li> <li>• כפר מסורתי</li> <li>• זחילה עירונית</li> <li>• סוכני שינוי</li> <li>• חברה כפרית</li> <li>• תכנון יוזם</li> </ul>	<p><b>– גורמים המעצבים את מבנה הכפר המסורתי:</b> כפרים בלבנון, בעמק הנילוס, בצפון־מזרח סוריה ובהרי תימן</p> <p>– תכנון מוסדי יזום בפיתוח כפרי המדבר המערבי במצרים ותוצאותיו</p> <p>– השפעת יזמות פיתוח של מהגרים השבים לכפרי מוצאם</p> <p>– התמורות המרחביות בעקבות התפשטותה של עמאן, בירת ירדן, אל תוך המרחב הכפרי שמסביבה</p>	<p><b>ג. תהליכי השינוי בכפר המסורתי בעידן המודרני</b><sup>3</sup> [3 שעות]</p> <p>1. <b>מאפייני הכפר המסורתי</b></p> <p>2. <b>פיתוח ומודרניזציה במרחב הכפרי</b></p> <p>3. <b>תהליכי זחילה עירונית וכיבוש הכפר על ידי העיר</b></p>

2 בנושא ההגירה ראו: נתי"ב – נושא 3, פרק א', סעיף 3; נושא 4, פרק ב', סעיף 1.

3 בנושא הכפר ראו: נתי"ב – נושא 4, פרק ב'; הגאוגרפיה של ארץ ישראל – נושא 3: פרקים ג' וד'.



מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• גורמי מיקום</li> <li>• עיור אצור</li> <li>• עיור־יתר</li> <li>• תפקודים עירוניים</li> <li>• כלכלת הבזאר</li> <li>• כלכלת היי־טק</li> <li>• עיר מתמחה</li> <li>• מרכז עסקים ראשי</li>   <li>• שכונות פלישה</li> <li>• מדרג עירוני</li> <li>• עיר ראשה</li> <li>• עיר מסורתית</li>   <li>• עיר־מדינה</li> <li>• ערים מקודשות</li> <li>• ערי תיירות</li>   <li>• ערים מתוכננות</li> <li>• תכנון עירוני</li> </ul>	<p>הפקת מידע ממפות על מיקומן של הערים הגדולות במזה"ת ומנתונים סטטיסטיים על השתנות חתך התעסוקה בערים, ניתוח המידע ועיבודו</p> <p><b>גורמי המיקום של ערי המזה"ת והשפעתם על מבנה העיר:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ערים בעמקי נהרות גדולים (דוגמאות: בגדד ואסואן)</li> <li>• ערים לחוף ים (דוגמאות: ביירות ופורט סעיד)</li> <li>• ערים בנאות מדבר (דוגמאות: דמשק וריאד)</li> </ul> <p>– השפעת גורמים היסטוריים על מרכיבי העיר המזרח תיכונית המוסלמית</p> <p>– השפעת הקולוניאליזם על התפתחות העיר המזרח תיכונית ועל מאפייניה</p> <p>– <b>דוקיום בין כלכלה מסורתית</b> (רוכלות, מסחר ומלאכה) <b>ובין כלכלה מודרנית</b> (תעשייה, שירותים פרטיים ותקשורת) <b>כאחד ממאפייניה של העיר המזרח תיכונית</b></p> <p>– חדירת כלכלת ההיי־טק למזה"ת (דוגמה – דובאי)</p> <p>– שכונות פלישה באיסטנבול ובקהיר בעקבות ההגירה מהכפר אל העיר</p> <p>– שינוי המדרג העירוני במצרים ובמדינות המפרץ בעקבות הקמת ערים חדשות</p> <p>– התפתחות ערי הבירה לערי ראשה במזה"ת</p> <p>– שונות תפקודית בין ערים מרכזיות במדינה: מרכז שלטוני־פוליטי מול מרכז כלכלי־תרבותי (דוגמה: אנקרה מול איסטנבול)</p> <p>– מאפייני עיר־מדינה, דוגמה: כוויית־סיטי ובחריין</p> <p>– מאפייני ערים כמרכזים דתיים: מכה, מדינה, קאם, כרבלא, קוניה</p> <p>– <b>צמיחת ערים חדשות במאה ה־20</b>, דוגמה: ריאד בערב הסעודית, מנאמה בבחריין, מסקט בעומאן</p> <p>– פיתוח מוקדים עירוניים חדשים במרכז העיר ובשוליה (דוגמאות: ביירות ועמאן)</p> <p>– ערים מתוכננות במזה"ת:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• אל־עין – עיר מתוכננת בברית אמירויות המפרץ</li> <li>• ערים חדשות במצרים</li> </ul>	<p><b>ד. ערים ועיור במזה"ת – בין מסורתיות למודרניות<sup>4</sup></b></p> <p>[9 שעות]</p> <p>1. <b>גורמי מיקום של ערים במזה"ת</b> והשפעתם על מבנה הערים ומאפייניהן</p> <p>2. <b>כלכלה מסורתית</b> בצד כלכלה <b>מודרנית</b> בערי המזה"ת</p> <p>3. <b>תמורות</b> במאפייני <b>המרחב העירוני</b> במדינות המזה"ת</p> <p>4. <b>מאפייני</b> ערים על פי <b>תפקודן המרכזי</b></p> <p>5. מגמות בתכנון <b>המרחב העירוני</b></p>

4 בנושא העיר ראו: נתי"ב – נושא 4, פרק ב'; הגיאוגרפיה של ארץ ישראל – נושא 3, פרק ג'.

## נושא 4: הכלכלה במזרח התיכון – בין עולם מתפתח לעולם מפותח

### מטרות

### הלומדים:

1. יכירו וינתחו את מאפייני כלכלת מדינות המזה"ת הנמצאת במעבר ממסורתיות למודרניות, ינתחו ויעריכו את השפעת הגלובליזציה על הכלכלה.
  - יכירו את המאפיינים של חקלאות קיום, יסבירו ויעריכו את מגבלותיה ואת המכשולים להכנסת מודרניזציה לחקלאות המסורתית.
  - ינתחו ויסבירו את הגורמים לתמורות במבנה המגזר הכלכלי של המשק במדינות המזה"ת.
  - יעריכו את תרומתו של ענף התיירות לצמיחה כלכלית של מדינות התיירות במזה"ת.
  - יסבירו את הסיבות לתנודות בענף התיירות במדינות המזה"ת.
  - ישוו את רמת התפתחותן של מדינות בחבל באמצעות מדדים מקובלים, יזהו את הגורמים לנחשלות ויסבירו את הקשר בין שיעור המשכילים במדינה לבין רמת התפתחותה.
  - יסבירו ויעריכו פעולות יזומות ליציאה ממעגל הנחשלות.
  - יכירו מדדים לבחינת אישוויון מרחבי-כלכלי (בין מדינות ובתוכן), ישוו באמצעותם בין מדינות נבחרות, יסבירו את הגורמים לאי-השוויון ויעריכו את הדרכים הננקטות לפיתוחן הכלכלי של מדינות נחשלות.
  - ינתחו ויסבירו באמצעות דוגמאות את השפעת הגלובליזציה על הכלכלה במדינות המזה"ת ועל המרקם החברתי.

נושא 4: הכלכלה במזרח התיכון – בין עולם מתפתח לעולם מפותח

20 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<p><b>מבנה מגזרי של המשק:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• מגזר ראשוני</li> <li>• מגזר שניוני</li> <li>• מגזר שלישוני</li> </ul> <p>• חקלאות קיום</p> <p>• חקלאות עתירת-ידע</p> <p>• שוק עבודה</p> <p>• מהגרי עבודה</p> <p>• תעסוקות עתירות-ידע</p> <p>• תעסוקות עתירות-עבודה</p>	<p>– המתח הקיים במצרים בין שימור חקלאות קיום לבין פיתוח חקלאות עתירת ידע</p> <p>– יישום פתרונות טכנולוגיים מתקדמים לפיתוח חקלאות עתירת ידע בירדן ובתורכיה</p> <p>– תמורות בשוק העבודה בערב הסעודית ובמדינות המפרץ – כוח עבודה מקומי דוחק כוח עבודה זר</p> <p>– יתרונותיה וחסרונותיה של כלכלת הנפט ("קללת הברכה")</p> <p><b>– התפתחות שירותי תקשורת, בנקאות ותחבורה כבסיס לשינויים כלכליים-חברתיים-תרבותיים</b></p> <p>– "מהפכת" התיירות בתורכיה והשלכותיה על הכלכלה ועל המרחב</p> <p>– השפעת נסיבות פוליטיות וביטחוניות על התיירות במדינות המזה"ת (דוגמאות: ישראל, מצרים ולבנון)</p>	<p><b>א. תמורות במבנה המגזרי-הכלכלי במדינות המזה"ת</b> [9 שעות]</p> <p>1. מחקלאות מסורתית לחקלאות עתירת-ידע<sup>5</sup></p> <p>2. מכלכלת נפט לכלכלת שירותים מתקדמים</p> <p>3. התיירות כמנוף לפיתוח כלכלי<sup>6</sup></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• פריון קרקע</li> <li>• פריון העבודה</li> <li>• אבטלה סמויה</li> <li>• כוח עבודה</li> <li>• שיעור בערות</li> <li>• מעגל נחשלות</li> <li>• מגזר שלישוני</li> <li>• חמולה</li> </ul>	<p><i>הפקת מידע ממפות ומנתונים סטטיסטיים על רמת הפיתוח הכלכלי והפיתוח האנושי במדינות המזה"ת</i></p> <p>– דוגמאות למדדים לבחינת רמת פיתוח:<sup>7</sup> תל"ג לנפש, צריכת אנרגיה לנפש, רמת מינוע, מספר נפשות לרופא, שיעור יודעי קרוא וכתוב</p> <p>– גורמי הנחשלות במדינות המזה"ת, למשל: מחויבות לחמולה, מעמד האישה</p> <p>– הקשר בין רמת ההשכלה וההתמקצעות לבין רווחה כלכלית ברמת הפרט והחברה (דוגמה: לבנון לעומת סוריה)</p> <p>– כניסת נשים למגזר השלישוני – השלכותיה הכלכליות והדמוגרפיות לעתיד</p>	<p><b>ב. גורמים לנחשלות מרחבית-כלכלית במזה"ת</b> [4 שעות]</p> <p>1. גורמים לנחשלות ומגמות שינוי</p>

5 קישור: הגיאוגרפיה של ארץ ישראל – נושא 4, פרק ב'.

6 קישור: הגיאוגרפיה של ארץ ישראל – נושא 4, פרק ד', סעיף 3.

7 בנושא מדדי פיתוח ראו: נת"ב – נושא 5, פרק א'.

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• יזמות כלכלית</li> <li>• כלכלה ריכוזית</li> </ul>	<p>- מאפייני כוח העבודה כביטוי לנחשלות:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• הכפר כמאגר כוח עבודה גדול, זול ולא מיומן</li> <li>• עבודת ילדים</li> </ul> <p>- הגורמים לפיגור בפיתוח התשתיות במדינות המזה"ת (הון, תחבורה, אנרגיה, תקשורת, בנייה)</p> <p>- השפעתן של מערכות תחבורה ותקשורת מתקדמות על פיתוח כלכלי מרחבי, בהדגמה על מדינות המפרץ</p> <p>- כלכלה ריכוזית כגורם מעכב פיתוח בסוריה</p>	<p>א.1 <b>כוח העבודה</b></p> <p>2. <b>רמת פיתוח נמוכה של תשתיות</b></p> <p>3. <b>משטר כגורם מפתח או מגביל יזמות כלכלית</b></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• מדדים כלכליים</li> <li>• פער כלכלי</li> <li>• רמת רווחה</li> <li>• נגישות</li> <li>• פונדמנטליזם</li> <li>• ליברליזם</li> <li>• שינויים מגדריים</li> <li>• מוביליות</li> </ul>	<p><i>הפקת מידע מנתונים סטטיסטיים וממפות על שיעור המועסקים בענפי הכלכלה העיקריים, עיבוד המידע וניתוחו</i></p> <p>- <b>הבדלים בין מדינות במזה"ת בשיעור המועסקים בענפי החקלאות, התעשייה והשירותים כמדד המשקף פערים ברמת הפיתוח בין מדינות</b> (דוגמאות: כוויית ועירק)</p> <p>- הסיבות לפערים כלכליים בתוך מדינה:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ערב הסעודית - נסיכי הנפט לעומת נוודי המדבר</li> <li>• ירדן - נוודי ואדי ראם לעומת הכפריים בבקעת הירדן</li> </ul> <p>- פונדמנטליזם כמשמר עוני באירן מול ליברליזם כמקדם אוכלוסיות בתורכיה</p> <p>- שינויים מגדריים והשפעתם על סגירת פערים כלכליים-חברתיים (דוגמה: לבנון לעומת סוריה)</p> <p>- ההשפעה של זמינות משאבים (נפט, מים, קרקע) או של היעדר משאבים מספיקים על השונות הכלכלית בין המדינות (דוגמה: המפרץ הפרסי מול עמק הנילוס)</p>	<p>ג. <b>אי-שוויון מרחבי-כלכלי בין המדינות ובתוכן</b> [3 שעות]</p> <p>1. <b>מדדים כלכליים לא-שוויון בין המדינות ובתוכן</b></p> <p>2. <b>השפעתם של מאפיינים דתיים-חברתיים על אי-השוויון המרחבי-כלכלי</b></p> <p>3. <b>מאפייני הסביבה הפיזית כמשפיעים על השונות ברמת הפיתוח בין המדינות</b></p>

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>• גלובליזציה</li> <li>• חברות רב-לאומיות</li> <li>• שוק משותף</li> <li>• נאוקולוניאליזם</li> <li>• "תרבות המקדונלדס"</li> </ul>	<p style="text-align: center;"><b>– תהליכי הגלובליזציה במדינות המזה"ת:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• השפעת האינטרנט על תהליכי שינוי כלכליים ותרבותיים במדינות שונות במזה"ת</li> <li>• ההיחשפות של חברה מוסלמית מסורתית ל"תרבות המקדונלדס" והשפעתה על הרגלי הצריכה, על אורח החיים ועל הרקמה החברתית (מבנה המשפחה, מקום הנשים בחברה, רמת ההשכלה )</li> <li>• השקעות חברות רב-לאומיות במזה"ת (דוגמה: מפעל דלתא הישראלי בירדן)</li> </ul> <p style="text-align: center;"><b>– יתרונות וחסרונות לחדירתם של תהליכי הגלובליזציה למדינות המזה"ת</b></p>	<p style="text-align: center;"><b>ד. השפעת הגלובליזציה על כלכלת המזה"ת<sup>8</sup></b> [4 שעות]</p> <p style="text-align: center;"><b>1. תהליכי גלובליזציה במזה"ת:</b></p> <p>חדירת ענפי תעשייה, שירותים, מסחר ותקשורת</p>

8 בנושא הגלובליזציה ראו: נתי"ב - נושא 5, פרק ג', הגיאוגרפיה של ארץ ישראל - נושא 4, פרק ה'.



## נושא 5: תהליכים גיאופוליטיים במזרח התיכון – עימותים, הסכמים ושיתוף פעולה

מטרות

הלומדים:

1. יסבירו את הגורמים לתהליכים גיאופוליטיים וגיאואסטרטגיים במזה"ת ויעריכו את תרומתם של הסכמי שלום ושיתוף פעולה למדינות החבל.
  - יכירו את אזורי הסכסוך במזה"ת, יסבירו את הסיבות לסכסוכים ויעריכו את השלכותיהם על המדינות ועל הסביבה.
  - יבחנו ויעריכו את ההשלכות של הסכמי שלום ושיתוף פעולה בין מדינות האזור על הכלכלה והחברה ועל איכות הסביבה.
  - ינמקו את מחויבותן של כל מדינות האזור לפיתוח בר־קיימא ויבחנו את יישום עקרונותיו במדינות החבל.
  - ינתחו ויסבירו את הסיבות למעורבות של מדינות זרות במזה"ת ויעריכו את השלכותיה על מדינות האזור.

## נושא 5: תהליכים גיאופוליטיים במזרח התיכון – עימותים, הסכמים ושיתוף פעולה

8 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> <li>גיאופוליטיקה</li> </ul>	– גורמים גיאוגרפיים ואחרים למוקדי סכסוך במזה"ת, דוגמאות: <ul style="list-style-type: none"> <li>• בין עירק לאירן</li> <li>• בין עירק לכוויית</li> <li>• בין תורכיה לעירק</li> <li>• בין הישראלים לפלסטינאים</li> </ul> – הטרור כבעיה מקומית, אזורית וגלובלית <ul style="list-style-type: none"> <li>– ההשלכות המרחביות והכלכליות של הטרור, דוגמאות: התיירות בחצי האי סיני, בלימת הצמיחה הכלכלית בלבנון</li> </ul> – <b>ההשלכות של הסכמי השלום על הפיתוח האזורי בתחומי הכלכלה, התיירות והמדע</b> (דוגמה: ההסכמים בין ישראל לבין מצרים וירדן)	<b>א. סכסוכים ושיתוף פעולה בין מדינות המזה"ת</b> [6 שעות] 1. <b>מוקדי סכסוך וטרור</b> במזרח התיכון?  2. <b>הסכמים ושיתוף פעולה</b> בין מדינות האזור  2א. <b>שיתוף פעולה כלכלי</b> בין מדינות האזור והשלכותיו המרחביות 2ב. <b>שיתוף פעולה סביבתי</b> במזה"ת ברוח המגמה העולמית – <b>פיתוח בר־קיימא</b> <sup>10</sup>
<ul style="list-style-type: none"> <li>פיתוח בר־קיימא</li> <li>• אמנת קיוטו</li> <li>• אמנת ברצלונה</li> <li>• אמנת ריו</li> <li>• אמנת באלי</li> <li>• שיתוף בין־אזורי</li> <li>• משאב חוצה גבולות</li> <li>• זיהום חוצה גבולות</li> <li>• ניהול ופיתוח בר־קיימא</li> </ul>	– יתרונות וחסרונות למעבר משאבים בין מדינות המזה"ת (כוח אדם, ידע, הון, אנרגיה) <ul style="list-style-type: none"> <li>– התוצאות הכלכליות והסביבתיות של ניצול משאבים משותפים תוך יישום עקרונות של ניהול ופיתוח בר־קיימא (ים המלח, הירדן)</li> <li>– עקרונות פיתוח בר־קיימא שמדינות האזור (החתומות על אמנות סביבתיות בינ"ל) אמורות ליישם: בתעשייה ובחקלאות, בפיתוח תשתיות ובניהול משאבים, בשמירה על ניקיון הימים והחופים</li> <li>– חשיבות המחויבות של כל מדינות האזור למזעור מפגעים חוצי גבולות: זיהום אוויר, זיהום נהרות, זיהום מי תהום, ים וחופים. האם וכיצד מחויבות זו מיושמת?</li> </ul>	<b>ב. התערבות מעצמות זרות במזרח התיכון</b> [2 שעות]
<ul style="list-style-type: none"> <li>המלחמה הקרה</li> <li>• מעצמה</li> </ul>	– הסיבות למאבקים בין המעצמות הגדולות במזה"ת בתקופת המלחמה הקרה (העיידן הגיאופוליטי הדו־קוטבי) – מניעים להתערבות מדינות מחוץ לאזור במזה"ת במאה ה־21	

9 קישור – ביחידה זו: נושא 1, פרק ב', סעיף 2.

 10 בנושא **פיתוח בר־קיימא** ראו: ביחידה זו – נושא 2, פרק ב', סעיף 3; בנתי"ב – נושא 6; בגיאוגרפיה של ארץ ישראל – נושא 6.

## נושא 6: מאפיינים עיקריים של המדינות הגובלות עם ישראל

מטרות

הלומדים:

1. יכירו את המאפיין העיקרי של כל אחת מהמדינות הגובלות עם ישראל (מצרים, ירדן, סוריה וירדן).
- יסבירו את השפעתו של המאפיין העיקרי של כל אחת משכנות ישראל על תחומי החיים השונים במדינה: כלכלה, שלטון ותרבות.
- יעלו השערות מנומקות באשר לקשר בין מאפייניה של המדינה השכנה ובין יחסיה עם מדינת ישראל.

## נושא 6: המאפיינים העיקריים של המדינות הגובלות עם ישראל

15 שעות

מונחים ומושגים	סוגיות ומוקדי הוראה	פרקי לימוד
	<p>הפקת מידע ממפות וממקורות מידע אחרים (למשל: מספרים ומרשת האינטרנט) על המדינות השכנות, ניתוח המידע ועיבודו</p> <p>- התמודדותה של מדינת מדבר רחבת ידיים, שנהר גדול הוא מאפשר החיים העיקרי של תושביה (בעבר ובהווה)</p> <p>- בעיותיה של מדינת מדבר שרוב אוכלוסייתה בדווים ופליטים פלסטינאים הכפופים לשלטונו של בית מלוכה יציב, דרכי פתרון לבעיות</p> <p>- ההשלכות של שלטון צבאי נוקשה של קבוצת מיעוט (מוסלמים עלאוויים) על ההתפתחות הכלכלית והחברתית במדינה ועל מעמדה באזור ובעולם</p> <p>- השפעתו של רב־קיום בין בני עדות ודתות שונות על הכלכלה, המשטר והתרבות במדינה הקטנה - יתרונות וחסרונות</p>	<p><b>א. מצרים, ירדן, סוריה ולבנון - שכנותיה של ישראל<sup>11</sup></b></p> <p><b>1. מצרים</b></p> <p><b>2. ירדן</b></p> <p><b>3. סוריה</b></p> <p><b>4. לבנון</b></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• שלטון מלוכני</li> <li>• שלטון צבאי</li> <li>• רב־קיום</li> </ul>		

11 קישור: נושא 1, פרק ב', סעיף 2; נושא 5, פרק ב'.

”מיפוי” המדינות השכנות בנושאי יחידת הלימוד הגיאוגרפיה של המזרח התיכון

נושא	מצרים	ירדן	סוריה	לבנון
נושא 1		פרק ב', סעיף 1	פרק ב', סעיף 1 פרק ב', סעיף 3	פרק ב', סעיף 1 פרק ב', סעיף 3
נושא 2	פרק א', סעיף 2 פרק ב', סעיף 1	פרק ב', סעיף 2		
נושא 3	פרק ב', סעיף 2 פרק ג', סעיף 1 פרק ג', סעיף 2 פרק ד', סעיף 3 פרק ד', סעיף 5	פרק ג', סעיף 3 פרק ד', סעיף 5	פרק ב', סעיף 2 פרק ג', סעיף 1 פרק ד', סעיף 5	פרק א', סעיף 3 פרק ג', סעיף 1 פרק ד', סעיף 1 פרק ד', סעיף 5
נושא 4	פרק א', סעיף 1 פרק א', סעיף 3	פרק א', סעיף 1 פרק ג', סעיף 1 פרק ד', סעיף 1	פרק ב', סעיף 1 פרק ב', סעיף 3 פרק ג', סעיף 2	פרק א', סעיף 3 פרק ב', סעיף 1 פרק ג', סעיף 2
נושא 5	פרק ב', סעיף 2	פרק ב', סעיף 2		

## ג. חתך נושאי ביחידת הלימוד הגיאוגרפיה של המזרח התיכון

פיתוח בר־קיימא	סכסוכים והסכמי שלום ושיתוף פעולה	1. בין מסורתיות למודרניות	
	<b>פרק ב', סעיף 2:</b> סיבות למוקדי סכסוך והשלכותיהן על קביעת הגבולות		<b>נושא 1</b>
<b>פרק ב', סעיף 1:</b> הבעיות הנגרמות עקב הרס משאבי המים: ניצול-יתר של מי הנילוס <b>פרק ב', סעיף 3:</b> השפעות סביבתיות בעקבות הפקת הנפט והובלתו	<b>פרק ב', סעיף 2:</b> משאבי מים משותפים – הסדרים לעומת סכסוכים	<b>פרק א', סעיף 1:</b> התרבות הנוודית מול התיישבות קבע – הסתגלות לעומת פיתוח ושינוי	<b>נושא 2</b>
		<b>פרק ב', סעיף 1א:</b> הסיבות להצטמצמות התרבות הנוודית – התמורות הכרוכות במעבר מאורח חיים מסורתי-נוודי להתיישבות קבע <b>פרק ג':</b> תהליכי השינוי בכפר המסורתי בעידן המודרני <b>פרק ד':</b> ערים ועיור במזה"ת – בין מסורתיות למודרניות	<b>נושא 3</b>
	<b>פרק ד', סעיף 1:</b> השקעות חברות גלובליות במזה"ת (דוגמה: מפעל דלתא הישראלי בירדן)	<b>פרק א', סעיף 1:</b> מחקלאות מסורתית לחקלאות עתירת ידע <b>פרק ב', סעיף 1:</b> כניסת נשים למגזר השלישוני והשלכותיה החברתיות לעתיד	<b>נושא 4</b>
<b>פרק ב', סעיף 2:</b> שיתוף פעולה סביבתי במזה"ת ברוח המגמה העולמית של פיתוח בר־קיימא	<b>פרק ב', סעיף 1:</b> מוקדי סכסוך במזרח התיכון. <b>פרק ב', סעיף 2:</b> הסכמים ושיתוף פעולה בין מדינות האזור <b>פרק ב', סעיף 2א:</b> שיתוף פעולה כלכלי בין מדינות האזור והשלכותיו המרחביות <b>פרק ב', סעיף 2ב:</b> שיתוף פעולה סביבתי במזה"ת		<b>נושא 5</b>



מדבר	נפט	
<b>פרק א', סעיף 3:</b> השפעת האקלים והמאפיינים הפיזיים – <b>מדבר</b> ונהר, חופים, הרים ועמקים – על הגדרת החבל ותיחמו		<b>נושא 1</b>
<b>פרק א', סעיף 1:</b> התמודדות האדם בתנאי <b>מדבר</b>	<b>פרק ג': הנפט</b> – השפעתו על ההתפתחות היישובית, על הכלכלה ועל הסביבה 1. מאגרי <b>הנפט</b> במזה"ת 2. התפתחות יישובית כלכלית בעקבות הפקת <b>הנפט</b>	<b>נושא 2</b>
<b>פרק ג', סעיף 2:</b> תכנון מוסדי יזום בפיתוח כפרי <b>המדבר</b> המערבי במצרים ותוצאותיו		<b>נושא 3</b>
	<b>פרק א', סעיף 2:</b> מפלגות <b>נפט</b> לכלכלת שירותים מתקדמים	<b>נושא 4</b>
	<b>פרק ב', סעיף 1:</b> גורמים גיאוגרפיים למאבקים במזה"ת – בין עירק לאירן ובין עירק לכוויית	<b>נושא 5</b>
<b>פרק א', סעיף 1:</b> מצרים – <b>מדינת מדבר</b> רחבת ידיים שהנילוס הוא מקור החיים לתושביה (בעבר ובהווה) <b>פרק א', סעיף 2:</b> ירדן – <b>מדינת מדבר</b> שרוב תושביה הם בדווים ופליטים פלסטינאים הכפופים לשלטונו של בית מלוכה יציב		<b>נושא 6</b>

	קשר בין תופעות ותהליכים	גלובליזציה	ישראל
נושא 1			
נושא 2	<p><b>פרק א', סעיף 1: הקשר</b> בין המאפיינים הפיזיים לבין תפרוסת האוכלוסייה וצפיפותה</p> <p><b>פרק ג', סעיף 1: השפעת</b> תנודות במחירי הנפט על המדינות מפיקות הנפט במזה"ת ועל המדינות המתועשות בעולם</p>	<p><b>פרק ג', סעיף 1:</b> השפעת תנודות במחירי הנפט על המדינות מפיקות הנפט במזה"ת ועל המדינות המתועשות בעולם</p>	<p><b>פרק ב', סעיף 2:</b> סיבות לסכסוך בין ישראל לשכנותיה – מאבק טריטוריאלי מתמשך על עיצוב הגבולות</p>
נושא 3	<p><b>פרק א', סעיף 1: הקשר</b> בין מיקומה של מדינה באחד משלבי מודל התמורה הדמוגרפית לבין רמת התפתחותה</p>		
נושא 4	<p><b>פרק א', סעיף 2: התפתחות</b> שירותי תקשורת, בנקאות ותחבורה <b>כבסיס לשינויים</b> כלכליים/ חברתיים/ תרבותיים</p> <p><b>פרק א', סעיף 3: השפעת</b> נסיבות פוליטיות וביטחוניות על התיירות במדינות המזה"ת (דוגמאות – ישראל, מצרים ולבנון)</p>	<p><b>פרק ד, סעיף 1: תהליכי גלובליזציה במזה"ת:</b> חדירת ענפי תעשייה, שירותים, מסחר ותקשורת</p>	<p><b>פרק א', סעיף 3:</b> התיירות כמנוף לפיתוח כלכלי</p>
נושא 5	<p><b>פרק ב', סעיף 2: ההשלכות</b> של הסכמי השלום על הפיתוח האזורי בתחומי הכלכלה, התיירות והמדע, בהדגמה על ההסכמים בין ישראל לבין מצרים וירדן</p>		<p><b>פרק ב', סעיף 2: הסכמים ושיתוף פעולה</b> בין מדינות האזור</p>